

**UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA
O'QUVCHILARNING TA'LIMY MUAMMOLARINI HAL ETISHNING
DIDAKTIK ASOSLARI.**

Botirova Nargiza Rustam qizi

*Jizzax davlat pedagogika universiteti Pedagogika nazariyasi va talimotlar tarixi
mutaxassisligi 1-bosqich magistranti.*

Annotatsiya Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni tashkil etishning nazariy va amaliy masalalari, xususan, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilarning o'quv jarayonidagi to'siqlarini bartaraf etishning didaktik mexanizmlari tadqiq etiladi. Maqolada o'quv dasturlarini modifikatsiya qilish, differensial yondashuv va universal ta'lim dizayni (UDL) tamoyillari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida inklyuziv sinflarda o'qitish samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, didaktika, ta'limiy muammolar, differensial yondashuv, Individual ta'lim rejasi (ITR), pedagogik korreksiya, integratsiya, kognitiv rivojlanish, tyutorlik xizmati, Universal ta'lim dizayni.

Аннотация В данной статье исследуются теоретические и практические вопросы организации инклюзивного образования в общеобразовательных школах, в частности, дидактические механизмы преодоления учебных барьеров учащихся с особыми образовательными потребностями. В статье анализируются модификация учебных планов, дифференцированный подход и принципы универсального дизайна обучения (UDL). В результате исследования разработаны методические рекомендации, направленные на повышение эффективности обучения в инклюзивных классах.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дидактика, образовательные проблемы, дифференцированный подход, индивидуальный учебный план (ИУП), педагогическая коррекция, интеграция, когнитивное развитие, тьюторство, универсальный дизайн обучения.

Abstract This article explores the theoretical and practical issues of organizing inclusive education in secondary schools, specifically focusing on the didactic mechanisms for overcoming educational barriers for students with special educational needs. The paper analyzes the modification of curricula, the differentiated approach, and the principles of Universal Design for Learning (UDL). As a result of the study, methodological recommendations aimed at improving the efficiency of teaching in inclusive classrooms have been developed.

Keywords: *inclusive education, didactics, educational problems, differentiated approach, Individual Education Plan (IEP), pedagogical correction, integration, cognitive development, tutoring, Universal Design for Learning.*

KIRISH

Zamonaviy pedagogika fanining eng dolzarb muammolaridan biri — barcha bolalar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratish va umumta’lim maktablari muhitini inklyuzivlik tamoyillari asosida qayta qurishdir. Bugungi kunda O‘zbekistonda ta’lim islohotlarining strategik yo‘nalishi sifatida alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarni jamiyatga integratsiya qilish belgilangan. Biroq, amaliyotda "inklyuziya" tushunchasi ko‘p hollarda bolaning sinfda shunchaki jismoniy mavjudligi bilan cheklanib qolmoqda, bu esa uning akademik o‘zlashtirishiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Muammoning ilmiy asosi shundaki, standart didaktik tizimlar o‘rtacha statistik o‘quvchiga mo‘ljallangan bo‘lib, u turli darajadagi kognitiv va jismoniy imkoniyatlarga ega bo‘lgan bolalar guruhida kutilgan samarani bermaydi. Shuning uchun ham inklyuziv ta’limning didaktik asoslarini, ya’ni darsni tashkil etish usullari, vositalari va shakllarini tubdan qayta ko‘rib chiqish magistrlik tadqiqotlarining ustuvor vazifasiga aylanmoqda.

Tadqiqotning maqsadi inklyuziv sinf sharoitida o‘quvchilarning bilim olishdagi qiyinchiliklarini bartaraf etishga xizmat qiladigan ilmiy-metodik modelni ishlab chiqishdir.

METODLAR

Tadqiqotni tashkil etishda tizimli yondashuv va qiyosiy-pedagogik tahlil metodlaridan keng foydalanildi. Metodologiyaning asosi sifatida L.S. Vigotskiyning "Yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi hamda zamonaviy "Universal Ta’lim Dizayni" (UDL) konsepsiyasi olindi. Tadqiqot jarayonida tanlab olingan umumta’lim maktablarining inklyuziv sinf o‘qituvchilari va o‘quvchilari ishtirokida pedagogik kuzatuvlar olib borildi. Ma’lumotlarni yig‘ishda metodlar triyangulyatsiyasi qo‘llanildi: birinchidan, o‘qituvchilarning inklyuziv kompetentligini aniqlash bo‘yicha diagnostik so‘rovnomalar o‘tkazildi; ikkinchidan, alohida ehtiyojli o‘quvchilar darsining dars jarayonlari video-tahlil qilindi; uchinchidan, o‘quvchilarning psixofiziologik holati va kognitiv yuklamasini baholash uchun maxsus testlar o‘tkazildi. Eksperimental qismda an’anaviy dars ishlanmalari o‘rniga differensiallashgan va ko‘p darajali topshiriqlarga asoslangan didaktik materiallar sinovdan o‘tkazildi. Miqdoriy natijalarni tahlil qilishda matematik-statistika metodlari qo‘llanilib, olingan xulosalarning ilmiy ishonchliligi tekshirildi. Tadqiqot obyekti sifatida bir nechta inklyuziv sinf tanlab olindi va ulardagi o‘quv dinamikasi tizimli monitoring qilindi.

NATIJALAR

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, inklyuziv sinflarda o‘quvchilarning asosiy ta’limiy muammolari o‘quv axborotini qabul qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish sur’ati bilan bog‘liqdir. Standart darslarda o‘qituvchilarning aksariyati faqat yagona murakkablikdagi topshiriqlardan foydalangani sababli, alohida ehtiyojli bolalarning o‘zlashtirish darajasi past ko‘rsatkichda qolayotgan edi. Biroq, tadqiqot davomida taklif etilgan differensial didaktik modul qo‘llanilganda, o‘zlashtirish ko‘rsatkichi sezilarli darajada oshgani aniqlandi. Natijalar shuni tasdiqladiki, dars mazmunini vizuallashtirish (grafik organayzerlar, rangli sxemalar) va topshiriqlarni kichik bo‘laklarga bo‘lish o‘quvchilarning kognitiv yuklamasini kamaytiradi. Shuningdek, baholash tizimining mezonli usulga o‘tkazilishi o‘quvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni orttirib, motivatsiyani barqarorlashtirdi. Eksperiment guruhlarida o‘quvchilarning o‘zaro hamkorlikda ishlash ko‘rsatkichi ham yuqoriladi, bu esa ijtimoiy integratsiyaning didaktik yutuqlar bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar inklyuziv ta’limning muvaffaqiyati o‘qituvchining didaktik moslashuvchanligiga bog‘liqligini tasdiqlaydi. Tadqiqotimiz darsni loyihalashda o‘quvchining "nuqsoni"ga emas, balki uning "salohiyati"ga tayanish zarurligini ko‘rsatmoqda. Muhokama jarayonida aniqlandiki, o‘qituvchilarning aksariyati haligacha korreksion pedagogika va inklyuziv ta’lim tushunchalarini chalkashtirib kelmoqda. Inklyuziv didaktika — bu bolani davolash emas, balki o‘quv muhitini uning ehtiyojlariga moslab berishdir. Masalan, nutqida nuqsoni bor o‘quvchiga og‘zaki javob o‘rniga yozma yoki tasviriy topshiriq berish darsning akademik sifatiga putur yetkazmaydi, aksincha, bolaning jarayondan uzilib qolmasligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari maktablarda tyutorlik xizmatining o‘ta zarurligini ko‘rsatdi; o‘qituvchi yolg‘iz o‘zi katta sinfda barcha toifadagi bolalarga birdek sifatli dars o‘ta olmasligi bugungi kunda asosiy metodik to‘siq bo‘lib qolmoqda. Shuningdek, raqamli texnologiyalar imkoniyatlarini inklyuziv didaktikaga integratsiya qilish materiallarni avtomatik ravishda soddalashtirish imkonini beradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari asosida shuni xulosa qilish mumkinki, umumta’lim maktablarida inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish uchun didaktik jarayonni transformatsiya qilish talab etiladi. Buning uchun, birinchidan, har bir maxsus ehtiyojli o‘quvchi uchun amalda ishlaydigan Individual Ta’lim Rejasi joriy etilishi shart. Ikkinchidan, o‘quv dasturlarini modifikatsiya qilishda o‘quvchilarni darajalarga ajratish emas, balki topshiriqlarni bajarish usullarini diversifikatsiya qilish lozim. Uchinchidan, o‘qituvchilarning dars o‘tish metodikasini multisensorli yondashuv asosida boyitish barcha o‘quvchilarning

o‘zlashtirishini yaxshilaydi. Maqolada taklif etilgan yondashuvlar inklyuziv ta’limning barqarorligini ta’minlashga va o‘quvchilarning jamiyatdagi to‘laqonli o‘rnini topishiga xizmat qiladi. Kelgusidagi tadqiqotlar fanlar kesimida maxsus raqamli didaktik platformalar yaratishga qaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni. – T., 2020.
2. Vigotskiy L.S. "Osnovi defektologii". – SPb.: Lan, 2003.
3. Qodirova F.U. "Inklyuziv ta’lim texnologiyalari". – T.: Fan va texnologiya, 2014.
4. Rose, D. H., & Meyer, A. "Teaching Every Student in the Digital Age". ASCD, 2002.
5. UNESCO. "The Salamanca Statement and Framework for Action". Paris, 1994.
6. Azimova D.N. "Inkluziv ta’lim metodikasi". – T.: Adabiyot uchqunlari, 2017.
7. Shomarustamova G.K. "Maxsus pedagogika: Didaktik tamoyillar". – T., 2019.
8. Mamatov M.A. "Inklyuziv ta’limda psixologik qo‘llab-quvvatlash". – T., 2021.